

УДК 123.1:821(477)

Денис РОЖКОВ

*студент факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет*

Вікторія ДАЦЕНКО

*кандидат філософських наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: ПОЕЗІЯ ЯК ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ

Досліджується вплив українського поета Тараса Шевченка на розвиток філософської думки засобами літератури і його визначна роль у формуванні ідей свободи. Автори доходять висновку, що поезія Шевченка була не просто засобом вираження естетичного бачення, але й втіленням філософських поглядів на сутність свободи. Простежено вплив філософії Г. Сковороди на погляди великого Кобзаря. Ця стаття акцентує увагу на вивченні волелюбної постаті Тараса Шевченка та його важливого внеску у філософію свободи через поезію. Досліджуються приклади поезій, які ілюструють Шевченкове протистояння тиранії й насильству; також розглядається значущість його творчості у боротьбі за права і свободи людини. Шевченко не лише втілює національну ідею, але й наповнив її загальнолюдським змістом.

Ключові слова: *поет, боротьба, культура, Україна, спадщина, історія, право, закон, національна свідомість, кріпацтво, політика.*

Мета дослідження. Проаналізувати соціально-правові ідеї Тараса Шевченка, спрямовані на захист прав і свобод людини, у цілісній світоглядній системі поета, а також визначити їх роль у формуванні національної свідомості, національно-патріотичного виховання українців та активізації боротьби проти царського самодержавства з метою соціального і національного визволення.

Основний матеріал. Студіюючи життєвий шлях та творчість Кобзаря, ми відкриваємо безмежне поле пізнання. Його постать досягається через постійний та нескінченний процес, завжди вимагаючи нашої уваги до Кобзаря. Шевченко не тільки втілює національну ідею, але й наповнив її загальнолюдським змістом. Він величезним доробком своєї творчості підняв українську літературу на міжнародний рівень. Шевченко став справжнім гігантом у світовій культурі, поєднавши у собі національне й загальнолюдське начала.

Філософія Григорія Сковороди мала значний вплив на формування світогляду Тараса Шевченка, який захоплювався творчістю цього філософа ще з дитинства і навіть «списував» його пісні. У творчості цих двох митців можна помітити багато спільних ідей, але також багато різниць, які роблять їх унікальними та неповторними. Особливу увагу привертає поняття свободи.

Філософія Григорія Сковороди може бути охарактеризована як філософія гідності, що ставить людську гідність, достоїнство, в основу існування. Ця ідея була втілена і продемонстрована самим Сковородою у його власному житті. Вчений-філософ «відстоював свою творчу індивідуальність, особисту свободу, не піддаючись спокусам світу» [1, 13]: розкоші, владі, високому соціальному статусу та інше. Григорій Сковорода та його філософія свободи не мають якогось фізичного вираження у вигляді примірника книги, трактата чи байки тощо. Однак його життя було просякнуте свободою в літературному плані. На відміну від Т. Шевченка, який звертав свої прагнення та скорботи до народу, Григорій Сковорода робив власну філософію та був вільним митцем. Г.С. Сковорода висловлює ідею про свободу у своїй творчості, осмислюючи її як внутрішню сутність людини. У «Саду божественних пісень» він стверджує, що дух свободи народжується всередині нас. Це означає, що внутрішня людина, її душа, являє собою цю свободу, незалежну від обмежень зовнішнього світу. У світі, де люди мають різні думки, Сковорода вбачає єдиний шлях до свободи – це «дух свободи», який є простим і безпечним шляхом. Він переконаний, що кожна людина повинна протягом усього свого життя дбати про свою індивідуальну внутрішню свободу. Для нього це означає досягнення спокою і гармонії душі. Він заявляє, що його єдиним бажанням, окрім вічності, є простий шлях досягнення цієї свободи.

Г. Сковорода у своїй філософії розкриває розуміння свободи через символічне значення слова «Ад». Він вважає, що «Ад» – не лише відомий нам образ місця покарання, але й символ неволі, втрати найдорожчого скарбу – свободи. Філософ стверджує, що «адський в'язень» є втіленням обмежень, які полоняють людину та пригнічують її волю. Ця «вічна фурія» [1, 78] безперервно мучить людей. Г. Сковорода протиставляє людську волю і Божу волю, називаючи їх «пекельними» і «небесними» воротами відповідно. Він уявляє «волю» як аналогію до Божої премудрості, яка керує людським серцем, що є внутрішнім простором людини. У вірші «Фабула» [1, 78] він розкриває концепцію «духу свобідного», підкреслює необхідність «захопити» цей дух і боротися за нього протягом життя. Для цього важливо «пізнати добро і зло» і пов'язуватися тільки з тими, хто має добро в серці, а також діяти відповідно до

законів мудрості. Г. Сковорода розкриває своє розуміння свободи через символічне значення «Аду» та протиставлення людської волі і Божої волі, вказуючи на необхідність розуміння добра і зла та дотримання мудрісних законів.

Г. Сковорода в своєму творчому доробку проявляє байдужість до політики, але центрується на самопізнанні, самовдосконаленні та вічних питаннях. Він сприймається як філософ-самітник, глибоко поглинений своїми думками про вічність, далекий від сучасних подій свого часу. У своїх творах він не виражає протесту щодо закріпачення українських селян і не висловлює співчуття з цього приводу. Водночас він чутливо реагує на негаразди в церковному житті. Єдиним винятком може бути вірш «De libertate» («Про свободу»), в якому він присвячує особливу увагу свободі. Цей вірш можна розглядати як його вияв зацікавленості у питанні політики:

*Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золоте?
Ні ж бо, не злотне: зрівнивши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.
О, якби в дурні мені не пошитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись.
Слава навіки буде з тобою,
Вольності отче, Богдане герою! [1, 85].*

Г. Сковорода вважає свободу найвищим благом і найдорожчим скарбом, ставлячи вище за золото. Якщо людина втрачає свободу, вона стає обмеженою та приреченою на несправедливі обставини. У такому стані людина, на думку філософа, стає нерозумною та дурковатою.

Одна з головних максим Г. Сковороди була «пізнай самого себе». Він пов'язував ідею самопізнання з поняттям свободи. У періоди усамітнення на пасіці або в монастирі свобода осмислювалася ним як душевний спокій, найвища мудрість, досягнення Божих істин, зосередженість на самопізнанні та самовдосконаленні. Це свідчило про важливість самопізнання для досягнення внутрішньої свободи та мудрості.

Основою ж творчої системи Тараса Шевченка є фізична і духовна свобода всього народу, з яким він був єдиним цілим. Г. Сковорода шукав відповіді у самій людині, а Т. Шевченко – в історичному минулому народу. Якщо для Г. Сковороди в основі філософії – серце, «вільне від усякого рабства світу, суєти, пристрастей» [2, 411], сприйняття свободи як тихого і мирного існування, то для Т. Шевченка – серце, яке бунтує проти неправди,

несправедливості, проти зла, поневолення особистості на рівні духовному, моральному, релігійному, фізичному, соціальному.

Г. Сковорода і Т. Шевченко мали різне розуміння та підходи до свободи. Для Г. Сковороди внутрішня свобода була основою життя людини і відображалася у його творчості. Він не акцентував увагу на темах закріпачення чи гайдамацтва, оскільки його фокус був спрямований на внутрішнє самопізнання і самовдосконалення. У Т. Шевченка свобода внутрішня і зовнішня мали рівну важливість. Він народився і жив у неволі, тому знаходився в боротьбі проти неї протягом життя. Його творчість була сильно залежна від особистого досвіду, тому він глибоко відчував значення зовнішньої свободи. Т. Шевченко розумів, що вона не менш важлива, ніж духовна свобода, і відчував тісний зв'язок між ними. Хоча Г. Сковорода і Т. Шевченко обидва цінували свободу, вони пережили різну боротьбу. Г. Сковороді не довелося пройти через так багато випробувань, як Т. Шевченку. Кожен з них обрав свій унікальний шлях, де боротьба кожного мала свої особливості і значення.

Г. Сковорода і Т. Шевченко виявляють різні підходи до центральної ідеї своєї філософії. Для Г. Сковороди основою його філософії є його власне життя, а для Т. Шевченка – життя його народу. Обидва митці також виявляють спротив до негативних подій і несправедливого ставлення, яке впливало на їхнє власне життя. Система цінностей, що втілюється у їхній творчості, відповідає загальнолюдській системі цінностей, і саме це принесло їм славу та визнання в усьому світі. Хоча Г. Сковорода більше орієнтувався на європейську та античну культуру, а Т. Шевченко – на українську, обидва вони стали представниками вічних цінностей. Феномен Т. Шевченка полягає і в тому, що його цінності, сформовані на національному ґрунті, стали всесвітньо визнаними. У Г. Сковороди ідея свободи виявляється у подоланні несвободи всередині себе, тоді як для Т. Шевченка вона є основоположною, безкомпромісною і охоплює всі аспекти життя, у тому числі фізичну та політичну свободу. Проте як для поета, так і для філософа, головною метою людського життя є перетворення внутрішнього «я», духовне розкріпачення, а потім – зовнішнє, фізичне та політичне визволення. Епітет «чисте серце», який використано Т. Шевченком, він запозичив у Г. Сковороди для опису духовно досконалої людини.

Виходячи з цього, відзначимо, що одним із впливових джерел формування ідеї свободи у Т. Шевченка була філософія Г. Сковороди. При аналізі творчості обох великих постатей української культури стає очевидним, що Г. Сковорода акцентував увагу на внутрішній або духовній свободі людини, тоді як Т. Шевченко приділяв велике значення також зовнішній свободі.

Це викликало певну конфронтацію і неприйняття Т. Шевченком байдужості філософа до політичних та історичних подій, що відбувалися за життя Г. Сковороди.

Незважаючи на важкість сприйняття поміркованості поглядів Г. Сковороди порівняно з революційною непримиренністю Т. Шевченка, зауважимо, що у своїх філософських працях він захищав ідею рівності між людьми, право кожного на щастя і свободу, незалежно від соціального статусу. Він вважав свободу найвищим досягненням людини. Шлях до ідеального суспільства він бачив у вихованні нової людини через самопізнання, яке було доступне завдяки розуму та внутрішньому чуттю.

Геніальні постаті української культури та літератури проявляють глибоке розуміння вічних проблем людства. Як поет і філософ, вони виявляються як самовіддані та безкорисливі слуги людей і ідей. Для обох цих видатних особистостей свобода стоїть над усім і є найважливішою цінністю. Вони зосереджувалися на боротьбі з бездуховністю людини і на захисті свободи.

Григорій Сковорода втілював соціально-утопічні погляди та мрії народу, а Тарас Шевченко спрямовував свою творчість на виявлення людських почуттів та реакції на суспільні процеси, на щастя та страждання людей. Однак, в обох випадках, кожна з цих постатей надає особливого, неповторного, самобутнього і величного статусу людині.

В сучасній Україні Тарас Шевченко залишається символом незалежності та мрії багатьох поколінь українців. Проте виникає загроза українофобії, яка виявляється на різних рівнях ідеологічних настанов. Вчений і публіцист Тарас Салига висловлював своє занепокоєння щодо цього явища: «Саме тепер, коли запускаємо усі державні механізми для самостійного ходу, фобія «воцарилась у собі» і як за найлукавіших, найлютіших часів безкарно чинить проти цього танебні бешкети. Вона розуміє, що Шевченко та Франко – це той підмурівок духовності, на якому стоїть наймогутніша будівля. Шевченко – речник справедливості, він Прометей, він Світло, Віра, він Пророк. Франко – Дух, Наука, Думка, Воля... А разом – це Відродження, відновлення, воскресіння українськості, братолюбне «возвеличення» нас суцільних, поклон минулому і грядущому» [3, с. 37].

У середині XIX століття, Тарас Шевченко виступив як впливова постать історичного та політичного життя, перебуваючи на передових позиціях у розумінні українства. Шевченко, своїм самопожертвуванням і безмежною любов'ю до України, зумів об'єднати всі цінності національного руху та героїчні моменти української історії. Цей процес національного відродження мав духовну силу, яка була найяскравіше втілена в його харизматичній

творчості. Шевченкова поезія стала формою національної служби, викликом історії, вогняним Словом народної правди та волі, що закликає до боротьби за свободу. Випуск «Кобзаря» в 1840 році був символом відродження нації в романтично-трагічний період української історії. Цей збірник поезій став мостиною між давніми літературними скарбами, творчістю Івана Котляревського та сучасною українською літературою. Український народ усвідомив, що в нього присутня сильна духовна потужність, яка може й повинна супроводжувати його у майбутньому.

Після 14-річної відсутності в Україні молодий художник Тарас Шевченко повернувся з Санкт-Петербурга на батьківщину влітку 1843 року. Його прийом в багатьох будинках лівобережного дворянства вразив Шевченка теплотою і гостинністю. Його скрізь вітали як народного поета, до нього надходили замовлення на портрети, перед ним були відкриті всі двері. Але страшні страждання, які він бачив серед селян під час подорожей по країні, різко змінили його творчість. Його ідеалізація козацької доби поступилася місцем уїдливістю [4, 411].

Книгу «Кобзар» передавали з рук в руки, а поезія Тараса Шевченка пробуджувала інтерес та викликала любов до рідної мови. Навіть при тому, за словами В. Панченка, що, здавалося б, Малоросія вже повністю злита з імперським простором, а нащадки козацької старшини стали членами російського дворянства, українській мові відведено роль «мужицького» прислівника, негідного бути самодостатньою мовою літератури, – а ось, мабуть те, щось все ж відбувалося з цими незрозумілими «хохлами» з їхньою горезвісною «малоросійською хисткістю» [5, с. 419].

Тарас Шевченко мав непохитні переконання щодо історії та культури українського народу. Через художній вираз він створив власну філософію буття і духу свого народу. Головним джерелом Шевченкової запальної поезії була його глибока любов до України та страждань українського народу.

Усе, що Тарас Шевченко творив і робив, пронизане ідеями національного визволення українського народу та виражає його патріотичний та жертвний характер. Три головні символи, які підтримують творчість Шевченка, це «Слава» (українські традиції), «Слово» (українська культура) і «Правда» (установка на загальнолюдські ідеали й вимоги).

Місце Тараса Шевченка у європейському та світовому літературному процесі, а також його внесок у загальну скарбницю культури визначають його світову велич. Твори Шевченка були перекладені багатьма мовами світу, включаючи англійську, болгарську, німецьку, польську, російську, сербську, словацьку, французьку, хорватську, чеську та ін. Ще за часів самого поета його

творчість отримала визнання серед прогресивної інтелігенції росії. Визнання Тараса Шевченка як великого поета означало, що російські демократи визнали право українського народу на власну мову та літературу. Микола Чернишевський наголошував, що наявність такої постаті, як Шевченко, свідчить про те, що українська література не потребує чужої ласки і визнання.

Творчість Тараса Шевченка вплинула на розвиток літературної діяльності численних відомих українських поетів і прозаїків другої половини ХІХ і початку ХХ століття, таких як Андрій Глібов, Анатолій Свидницький, Степан Руданський, Панас Чубинський, Леся Українка та багато інших. Демократичну прозу представляли Іван Нечуй-Левицький, Марко Вовчок, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Іван Франко. Твори цих письменників залишили глибокий слід у розвитку суспільно-національних процесів не лише у їх час, але й у подальшому.

Поезія Тараса Шевченка вразила багатьох його сучасників в Україні тим, що своєю пристрастю, болем, тугою, баченням національного майбутнього і справжнім апостольським проповідництвом вона викликала пробудження історичного самосвідомості і «заражала» почуттям гордості за своє рідне.

Для багатьох поколінь читачів ім'я Шевченка стало синонімом України. Відкриваючи його поезію, українці краще розуміють самих себе – як минулих, так і сучасних. За цю унікальну можливість самопізнання, відкриття себе у слові національного генія, мільйони висловлюють свою вдячність поетові, традиції якого вже вкорінено під час його життя. В селянських хатах було звичаєм мати том «Кобзаря». Тараса Шевченка шанували в багатьох аристократичних сім'ях.

Творчість Тараса Шевченка за радянських часів вважалася передовою та революційно-демократичною. Однак до його творів часто вносилися ідеологічні корективи та шаблони. Була поширена думка про «доступність» та «простоту» Шевченкової форми. Але щоб розкрити таємниці його слів, їх філософську глибину та інтелектуальність, потрібно буде зробити це всім майбутнім поколінням. «Апостол правди і свободи звертався до минулого, сучасного й майбутнього, до земляків «мертвих, і живих, і ненароджених в Україні і не в Україні», дав синтез усіх трьох форм буття рідного народу, заглянув у найпотаємніші онтологічні глибини життя нації» [6, с. 23-29].

Поет підтримує ідею правдивого і нефальшивого вивчення національної історії, проти ідеалізації минулого. Цим він вміщує всю героїку української історії в процес національного відродження. Його історичні твори пронизані ідеєю національно-визвольної боротьби, державної незалежності і заклик до рішучих дій проти насильства. У своїх творах на історичну тематику, таких як

поєми, драми, вірші та живописні картини, Шевченко розповідає про життя народу, славу гетьманського правління, минулу козацьку вольницю, прославляє народних месників та їхню боротьбу проти кріпацтва та національного гніту. Він висвітлює етнічну і культурну самотність українського народу та його неодмінне право на свободу і незалежний державний розвиток.

Поет критично стверджує, що елітарна козацько-старшинська верхівка, яка мала вирішальний вплив на долю українського народу у минулому, насправді не заслуговує поваги своєю поведінкою. Вона не може бути прикладом для наслідування, героїзму і перемоги, самовідданості національній справі:

*Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани [7, с.419].*

Твір «Кавказ» розпочинається символічною картинкою, де на фоні Кавказьких гір Шевченко зображує Прометея, який прив'язаний до скелі. Кожен день орел мучить титана, розриваючи його серце, але «воно знову оживає і сміється знову». Образ Прометея відомий з давньогрецької міфології і був інтерпретований багатьма письменниками. У Шевченка Прометей стає символом непокореного народу, втіленням прагнень кавказьких народів до свободи та бажання жити незалежним мирним життям.

*Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля [8, с. 343].*

Поет у своєму творі протиставляє вільний Кавказ російській імперії, яку він вважає тюрмою для народів:

*Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! [8, с. 346]*

Він висловлює думку, що російська імперія зневажає права і свободу народів, утискаючи їх і позбавляючи можливості жити самовизначеним життям:

*Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! [8, с. 344]*

Поет гостро засуджує існуючу правову систему імперії з її законами, які служать інтересам поміщиків-кріпосників, котрі «по закону» беруть плату навіть за сонце, мовляв, «ми по закону»:

*По закону апостола
 Ви любите брата!
 Суєслови, лицеміри,
 Господом прокляті.
 Ви любите на братові
 Шкуру, а не душу!
 Та й лупите по закону [8, с. 347].*

Поема виникла на тлі Кавказької війни між російською імперією та кавказькими народами, яка тривала протягом багатьох років. Твір Тараса Шевченка сприймається як загальнолюдське звернення до права кожного народу на свободу та неодмінність перемоги над тиранічними силами. Він стає універсальним маніфестом, що проголошує неухильність волі і перемогу світла над темрявою. В кінці своєї поеми Шевченко згадує про Україну та розриті козацькі могили, натякаючи на подібність долі українського народу з кавказькими народами. Поет бажав, щоб ці факти не були забуті та пам'яталися. Поема «Кавказ» виступає як протест проти будь-якого утиску одних народів іншими.

Великого Кобзаря особливо обурювало «Уложення про покарання кримінальні та виправні», що було схвалено Миколою I у 1845 році та набуло чинності з 1 травня 1846 року. За Т. Шевченком, цей закон на відкритому рівні захищав інтереси та привілеї панівних класів, а його норми спрямовані на беззаконня та приниження простого народу. Основний акцент у законі був зроблений на жорстоке покарання кріпосних селян і надавав поміщикам право «посилати на власний розсуд» своїх селян на каторгу, судити їх та застосовувати до них тілесне покарання. Цей кодекс законів був одним із заходів, спрямованих урядом Миколи I на зміцнення феодално-кріпосницького устрою. Важливо відзначити, що «Уложення» передбачало кримінальну відповідальність та можливість засудження до тюремного ув'язнення строком до 6 років за поширення творів, що містили незатверджені судження щодо постанов і дій уряду.

У період самодержавно-кріпосницької реакції лише людина, яка проявляла велику мужність, дотримувалася моральних та християнських цінностей і відчувала глибоку громадянську відповідальність за долю пригніченого народу, мала можливість писати твори з критикою царських законів. Згідно з висловлюваннями поета, ці закони були «законами-катами», а самі царі вважалися «гонителями правди», «джерелом зла», «катами» та «людоїдами». Тарас Шевченко мріяв про настання епохи, коли буде

побудоване нове суспільство, основою якого будуть правда і свобода, а Україна стане незалежною демократичною державою:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі [7, с. 353].*

У своїй відомій поемі «Сон» Тарас Шевченко з використанням гострого сарказму змальовує деспотично-кріпосницький лад у росії, розкриваючи, що саме деспотизм царів є джерелом системи гноблення простого народу, загального беззаконня й несправедливості. Він вказує, що деспотична влада царів породжує сваволю, жорстокість і безкарність. Шевченко мав глибоке знання історії України, тому обвинувачує російських самодержавців, таких як Петро I та Катерина II, як катів України. Він викриває, як цей проклятий цар «засипав благородними кістками козаків болота, поставивши столицю на їхніх трупах, і як в темниці полонив та голодом замучив вольного гетьмана Полуботка, і як цей змії, людожер, жорстокий кат загнав голих і голодних козаків у сніг на чужину, поклавши основи цієї столиці на їхніх трупах».

Цар, як поет розповідає, має безмежну владу, його слово є законом. У поемі «Сон» автор зображує сутність бюрократично-самодержавного правління, законів і моральної атмосфери, які були притаманні цілому імперському утворенню. Цар управляє своєю державою, а всі державні чиновники і бюрократи – це злочинці, що живляться кров'ю бідного народу. Поет проклинає «лютих катів», «розпинателів і мучителів» України, царів Московії. Шевченко підкреслює, що для зрушення цього царського ладу деспотизму, українцям необхідно об'єднатись і виступити проти ворога:

*Добра не жди,
Не жди сподіваної волі –
Вона заснула: цар Микола
Її приснав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить [7, с. 280].*

Тарас Шевченко висловлював переконання, що повстання всього українського народу проти своїх гнобителів є справедливим і морально оправданим. В його поемах «Гайдамаки» і «Холодний Яр» найяскравіше виражена ідея соціального протесту і помсти. Історичні факти підтверджують,

що польський уряд застосовував найжорстокішу політику терору щодо українського селянства. В'язниці були переповнені непокірними українцями, яких катували, знущалися над ними, гвалтували їхніх дружин, вбивали дітей. Особливо широкого розмаху набуло повстання «гайдамаччини» у 1768 році, яке увійшло в історію під назвою «коліївщини», і ці події стали основою поеми Шевченка «Гайдамаки». Безпосереднім спонуканням до повстання були відкриті знущання і репресії з боку конфедератів, які грабували і руйнували Україну. У поемі зображена жахлива розправа гайдамаків, які були керовані Гонтою і Залізняком, і яких поет називає «заступниками народу», що боронять його від насильства і несправедливості.

Тарас Шевченко залишив нам суворе, але з тим доречно попередження понад сто п'ятьдесят років тому:

*Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі?! [7, с. 332].*

Іван Дзюба з цього приводу казав наступне: «Цього не сталося і, певно, вже не станеться. Не лише знак на землі, а й сама земля залишиться, і зватиметься вона Україна. Але що вона означатиме для нащадків? Ми зазвичай уживаємо ті ж самі слова, що й Шевченко: Україна, Правда, Воля, Бог і всі інші, але що за ними чуємо? Втрата Шевченкового змісту слова веде до втрати Шевченка – за будь-якого формального пошанування його імені. А отже – і до втрати України» [9, с. 332].

Ми згодні з авторами колективної монографії «Наш Шевченко», що проблема свободи належить до найскладніших фундаментальних проблем філософії. «Ще складніше говорити про свободу як ідею стосовно поета, що оспівав її в умовах соціального, політичного, економічного поневолення свого народу, чие ім'я, відтак, стало синонімом свободи не тільки для його нації, але й для усього світу, адже чуттєва спрага свободи – це одне, а осмислення, розуміння свободи як дуже непростой сенсожиттєвої проблеми зовсім інше, тим більше, коли йдеться про мислителя християнського, богошукача. Багато було написано про антропоцентризм Шевченка, про те, що людина є осередком його творчого світу. Цікаво відзначити, що кожен герой в творах Шевченка, до великої міри, відображає самого поета – його переконання, протиріччя, помилки і відкриття. Шевченко свідомо ховає свою особистість, але уважний читач не може не відчувати могутнього потоку глибинної ідентичності, який виникає з його манери письма і виявляється у різноманітних ролях, які він приймає як поет» [10, с. 55-56].

Слова Шевченка надають нам духовної сили. Вони пробуджують ясне усвідомлення нашої власної правоти та викликають загострене почуття

людської та національної гідності, а також справедливості. Ці моральні цінності становлять серцевину поезії Шевченка. В сучасний час, коли Україна знаходиться у відчайдушній боротьбі за своє майбутнє, коли «славних прадідів великих правнуків погані» намагаються затягнути зубами до диктатури, щоб не втратити нажите, ці слова особливо важливі. У своєму «Заповіті» Шевченко використовує сильну мову, страсті й образи, щоб зробити свої послання насиченими емоціями та змусити людей замислитися над своїм становищем і діями. Він визначає свою роль українського письменника і викликає наслідувати його приклад, пробуджувати національну свідомість, зберігати мову та культуру, боротися за свободу та справедливість.

Як умру, то поховайте

Мене на могилі [8, с. 371].

Ці перші слова «Заповіту» вражають своєю простотою, майже буденністю. Вони створюють враження, ніби батько збирає своїх синів разом перед своєю смертю і спокійно, лагідно, без відчуття жалю чи зітхань просить їх здійснити його останнє прохання – поховати його належним чином. Та в цій простоті ховається глибина думки і образу. Читаючи ці рядки, ми стаємо господарями краси і величі нашої Батьківщини і відчуваємо велику відповідальність за долю рідної Вітчизни. Таким чином відновлюються в людині патріотизм і національна гордість. Початкові слова «Заповіту» захоплюють простотою, але водночас передають глибокий зміст і почуття, надихають нас відчути себе часткою рідної землі, викликають в нас любов і відданість до України. А наприкінці твору Тарас Шевченко звертається до свого рідного народу з заповітною порадою:

Поховайте та вставайте,

Кайдани порвіте

І вражою злою кров'ю

Волю окропіте [8, с. 371].

У цих рядках ми бачимо вищу точку напруження думок поета, вираз його найсильніших прагнень, на втілення яких він віддав усю свою енергію та думки. Це суть життєвої програми поета. Він бажає, щоб після його смерті його мрія здійснилася: народ став вільним. Тарас Шевченко прямо звертається до народу, стверджуючи, що кайдани неволі можна зламати шляхом збройної боротьби, в якій буде пролита кров. Проте ця війна буде справедливою. Епітети «вража зла кров» однозначно вказують на тиранів-царів та панів-кріпосників. Інакше панам ніколи не віддати свою владу.

У завершальних строфах вірша особисті та громадянські мотиви поета сплітаються в єдине ціле. Після емоційного заклику відбувається перехід до

особистого світу поета, до його мрій. Він міцно вірить, що народ зможе побудувати нове суспільство – «велику сім'ю, вільну та нову». Це суспільство буде відрізнятися від теперішнього, оскільки його мешканці будуть жити у вільності. Тому в цьому чудовому суспільстві, за яке він боровся та страждав, поет бажає, щоб його не забули. Хай іноді Батьківщина згадує свого вірного сина «незлим тихим словом».

«Заповіт» Тараса Шевченка є його останнім вольовим висловленням, де поет виражає свої бажання та закликає народ до активної дії, боротьби за свободу і гідність. Цей твір став символом національної самосвідомості, мужності та постійної боротьби за краще майбутнє.

Тарас Шевченко як відданий патріот своєї Батьківщини активно брав участь у політичному житті свого часу. Він був активним членом Кирило-Мефодіївського товариства (1846-1847 рр.), головним завданням якого було проголошено створення слов'янської спілки християнських республік та боротьба за ліквідацію кріпацтва та абсолютистської царської влади в російській імперії. Кирило-Мефодіївці закликали всіх слов'ян об'єднуватися, проте кожен народ повинен був утворити свою суверенну республіку, незалежну від інших, засновану на принципах демократії. Вони прагнули до повної соціально-політичної рівності між громадянами, забезпечуючи реалізацію прав і свобод кожної людини. Вони підтримували повну суспільну політико-правову рівність між усіма громадянами, дотримання прав і свобод кожної людини. У мефодіївському оточенні Т. Шевченко виразно виступав з радикальними ідеями революції, спрямованими на сверження несправедливого соціально-політичного устрою царської росії. У своєму політико-правовому світогляді він особливу увагу приділяв проблемі кріпацтва, розглядаючи його як несправедливу соціальну систему, в якій селяни-кріпаки перебували у стані практично безправного рабства».

Наведемо афористичну цитату, яка має особливу актуальність і глибоку правдивість у сучасному контексті: «Тарас Шевченко перестав бути поетом однієї доби – він наш повсякчасний проповідник» [6, с. 28]. Сьогодні, мабуть, як ніколи, Шевченківським духом варто скріплювати національну міць народу. Академік Іван Дзюба писав наступне: «... дбаймо про цивілізовані форми вшанування національного генія. Не підмінюймо політичною тріскотнею посутні визначення його місця в нашій і світовій літературі. Поглиблюємо адекватне досягнення його творчості, шукаймо способів донести універсальність його ідей та образів до найширшої мистецької громади» [11, с. 58].

На думку А. Шаповалової, «Письменник пов'язує своє життя з біографіями своїх героїв, стверджуючи таким чином свою чітку життєву та

авторську позицію – право кожної людини на свободу. У повістях Т. Шевченком створено концепцію самодостатньої людини, щастя якої – у добрі, свободі й милосерді. Його герої навіть у буденному житті постають як люди внутрішньо вільні, котрі самі обрали свій шлях, чітко визначили свої цінності.» [12, с. 56].

У сучасних подіях, що відбуваються в нашій країні, необхідна єдність всіх українців-патріотів на моральному та політичному рівні. Ця єдність потрібна для боротьби за незалежність та суверенітет України, а також для здатності самостійно вирішувати внутрішні та зовнішні питання країни. Метою цієї боротьби є побудова демократичної та правової держави, де гарантуватимуться права і свободи кожної людини. Такі ідеали були патріотично змальовані великим Кобзарем – Тарасом Шевченком.

Висновки. Твори Шевченка були пошановані і поважалися не тільки через його політичний вплив, але також через відсутність на той час в українського народу власної історії та національної самосвідомості. Українці сприймали твори поета не просто як художню літературу, а й як фактор, що сприяв розвитку всього культурного життя в Україні.

Письменник виконував величезну роль у становленні символом культурних цінностей для всього народу і втіленням його духовної сутності. У своєму листі наприкінці життя, у 1859 році, Шевченко висловився, що він є сином і рідним братом свого народу, який страждає від безталання. Через свою творчість він підняв свій народ до рівня видатних талантів і творців, ставши символом чесності, правди та безстрашності, а також великої любові до людства. Усю свою творчість він присвятив Батьківщині, наповнюючи її гарячою любов'ю, а своїх ворогів і гнобителів народу зустрічав священною ненавистю. Його думки, пісні, полум'яний гнів та боротьба за кращу долю простих людей відображали мрії, прагнення та надії мільйонів людей.

Поезію Шевченка люблять усі народи. Як поет, він витратив всі свої сили на боротьбу за визволення своєї рідної України від соціального та національного гніту, виражаючи тим самим прагнення й надії всіх народів і прогресивних людей у всьому світі.

Вже понад два століття минуло з моменту, коли замовкло благородне та хоробре серце геніального поета-революціонера Тараса Григоровича Шевченка. Проте світлий образ великого Кобзаря залишається безсмертним, так само як і народ, який його породив. Його творчість, яка не вмирає, живиться духом життя та виражає биття гарячого людського серця. Незгасна могутня сила його таланту, проникливість та глибина його думок, мужність і ніжність його лірики, різкість та пристрасть його слова, сила й пісенність його віршів, а також його

безмежна самовіддана любов до Батьківщини та до свого народу – все це залишається й надалі невмирущим.

Отже, Тарас Шевченко поєднав національне й загальнолюдське начала у контексті філософського переосмислення ідеї свободи. І в наші непрості часи, коли вся нація переживає випробування, слова Тараса Шевченка звучать пророчо: **«Борітеся – поборете! Вам Бог помагає. З вами правда, з вами слава, і воля святая».**

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. Твори: у 2 т. 2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка]. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; [передм. О. Мишанича]. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього українського письменства). 528 с.
2. Сковорода Г. Твори: у 2 т. 2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього укр. письменства). 480 с.
3. Салига Т. Розкуймося братства і свободи. Ужгород: Гражда, 2009. С. 37.
4. Бентлі П. Тарас Шевченко – український поет свободи. 1961. С. 53–56. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000064092>
5. Панченко В. «Він поруч, і з ним легше...». *Український тиждень*. 2014. № 10 від 6 берез. С. 419–423. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1cdc76f7-bd75-428e-80ec-a611169c6f2c/content>
6. Задорожний В. Тарас Шевченко. Україна його часів та наше сьогодні / Taras Sevchenko la Satu Mare. Відкриття погруддя Тараса Шевченка в Satu Mare. Satu Mare, 2009. С. 23–29.
7. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. Київ, 2003. 706 с.
8. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ, 2003. С. 750–752.
9. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ, 2008. 720 с.
10. Наш Шевченко: монографія. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 316 с.
11. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 50–57.
12. Шаповалова А. Свобода як особистий вибір героя у творчості Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії*. 2015. Вип. 18. С. 56.
13. Задорожній В. Апостол правди і свободи – Тарас Шевченко (1814–1861 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014.
14. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Т. Г. Шевченко – полум'яний борець за права і свободи людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. Т. 1. № 807 (3). С. 113–118.
15. Маршицька В. В. Тарас Шевченко і національна ідентичність. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2014. С. 46–47.

Denys ROZHKO

Student

Cherkasy State Technological University

Viktoriia DATSENKO

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor of Philosophical and Political Sciences,

Cherkasy State Technological University

**TARAS SHEVCHENKO:
POETRY AS A PHYLOSOPHY OF FREEDOM**

***Abstract.** The struggle of the great Ukrainian thinker, poet, artist and public figure T. G. Shevchenko is studied. He is called differently: Apostle of truth and freedom, Prometheus, Prophet, Flame fighter, Father, etc. The influence of the Ukrainian poet Taras Shevchenko on the development of literature and his significant role in the formation of ideas of freedom are researched. The authors reveal the topic that Shevchenko's poetry was not just a means of expressing an aesthetic vision, but also an embodiment of philosophical views on the essence of freedom. The influence of H. Skovoroda's philosophy on the views of the great Kobzar is traced. The article focuses on the study of Taras Shevchenko and his important contribution to the philosophy of freedom through poetry. The article examines examples from poetry that emphasize Shevchenko's opposition to tyranny, torture, and violence, and also examines its significance in the struggle for human rights and freedoms. By studying Kobzar's life path and work, we open up a limitless field of knowledge. His figure is grasped through a constant and endless process, always demanding our attention to Kobzar. Shevchenko not only embodied the national idea, but also filled it with universal meaning. He raised Ukrainian literature to the international level with the enormous development of his work. Shevchenko became a real giant in world culture, combining the national and universal principle in himself.*

The main idea of this article is imbued with these motives. In our difficult times, when the whole nation is going through trials, the words of Taras Shevchenko sound prophetic: "Fight - win! God help you. With you is the truth, with you is the glory, and with you is the holy will."

***Keywords:** poet, struggle, culture, Ukraine, heritage, history, law, national consciousness, serfdom, politics.*